

EMLÉKEZŐ PÁCIENSEK, EMLÉKEZETES TERÁPIÁK

EMLÉKEIM SIGMUND FREUDRÓL

A Farkasembertől

[*Szergej Pankejev**]

Freudot 1910 elején ismertem meg. A pszichoanalízisnek és alapítójának neve akkoriban Ausztria határain kívül még csaknem ismeretlen volt. Mielőtt beszámolnék arról, hogyan kerültem egyáltalán analízisbe Freudhoz, szeretném feleleveníteni azt a vigasztalan helyzetet, amelyben egy neurotikus találta magát abban az időben, amikor még nem létezett pszichoanalízis.

Egy ilyen beteg az életbe visszavezető utat keresi, mivel konfliktusba került környezetével, majd elveszítette vele kapcsolatát. Egy ilyen beteg affektus-élete mindig „inadekvát”, azaz nem illeszkedik a valóságos élet külső körülményeihez. Az affektus célja nem a tudatos valóságos tárgy, hanem egy másik, amely a tudattalanjában rejtőzik, így neki magának is ismeretlen. Az affektus tehát rendre túllő a valóságos, a tudat számára hozzáférhető tárgyon. Amíg az embernek sejtése sem volt erről a tényállásról, csupán két lehetőség adódott az affektus inadekvát voltának értelmezésére. Az egyik magyarázat – így fogták fel a dolgot a laikusok – az affektus intenzitásának azon felfokozottságára támaszkodott, amely semmiféle kapcsolatban nem állt a valóságos helyzettel; azt mondták, hogy a beteg egyszerűen mindent eltúloz. A másik magyarázat abban állt – ezt a neurológusok és a pszichiáterek képviselték –, hogy a lelki folyamatokat a testből vezették le, és arról próbálták meg-

* A fordítás alapjául szolgáló kiadás: *Meine Erinnerungen an Sigmund Freud – Vom Wolfsmann.* In: *Der Wolfsmann vom Wolfsmann. Sigmund Freuds berühmtester Fall.* Ed. Muriel Gardiner. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1989, 169–189.

győzni a beteget, hogy esetében az idegrendszer funkcionális zavara áll fenn. Pedig a beteg azért ment el az orvoshoz, hogy úgyszólván kiöntse neki a szívét, és akkor azt a keserű csalódást kellett megélnie, hogy az alig hallgatta meg őt, abba pedig egyáltalán nem akart közelebbről belebocsátkozni, ami a beteget olyannyira foglalkoztatta. Azonban a beteg számára éppen az volt az ő saját őseredeti belső élménye, amit az orvos egy objektív tényállás úgyszólván jelentéktelen kísérőjelenségeként értelmezett. Így semmilyen kapcsolat nem jött létre a beteg és az orvos között. Olybá tűnt, hogy a lelki betegségben szenvedők kezelése zsákutcába jutott, amelyből nincs kiút.

Az imént mondottak alapján egyértelmű, hogy nekem sem volt jobb sorom, mint betegtársaimnak, akiket akkoriban a „neuraszténiás” gyűjtőnévvel illettek. Könnyebb esetekben előfordult, hogy az olyan fizikai terápiák, mint a vízkúra vagy a villanyozás bizonyos fokú javuláshoz vezettek, nálam azonban mindezek a módszerek teljes kudarcot vallottak. Ha befeküdtem egy szanatóriumba, akkor állapotom olyannyira romlott, hogy nem maradt más hátra, mint hogy a lehető legsürgősebben távozzam. Ezenközben tekintélyes számú orvossal konzultáltam, például Ziehen professzorral Berlinben vagy Kraepelin professzorral Münchenben, mindazonáltal semmiféle eredményt nem könyvelhettem el.

A máskülönben világhírnek örvendő Kraepelin professzornál vallott kudarcomat egyébként becsületes módon, ő maga ismerte el. Búcsúzásakor bejelentette, hogy téves diagnózist állapított meg nálam. Kérdésemre, hogy akkor most mit tegyek, újra meg újra a következő szavakkal felelt: „Hiszen látja, hogy tévedtem.” Végül azt tanácsolta nekem, hogy feküdjek be ismét egy szanatóriumba. Mindezek után nem volt meglepő, hogy aztán végleg lemondtam mindenfajta orvosi segítségről.

Aztán véletlenül megismerkedtem egy fiatal orvossal, Dr. D.-vel, aki pártfogásába vett és páratlan igyekvéssel próbált meggyőzni arról, hogy esetem semmiképpen sem reménytelen és hogy az eladdig próbált gyógyítási kísérletek csak azért vallottak kudarcot, mert téves kezelési módszereket alkalmaztak. Dr. D. a pszichoterápia lelkes híve volt, gyakran emlegette Dubois és Freud nevét és beszélt a „pszichoanalízisről” is, amelyről persze akkoriban – ahogy később megállapítottam – igencsak ködös elképzelése lehetett. Rábeszélő művésze oly nagy volt, az én lelki állapotom pedig oly siralmas, hogy végül elhatároztam, utolsó kiútként, Dr. D.-vel megpróbálkozom.

Ekkor kezdődött meg Dr. D.-nél „analízisem”, amelyen ő tulajdonképpen csak kötetlen kibeszélést értett páciens és orvos között. Jóllehet

ez csupán a tudat felszínén történt meg, mégis az volt benne a jó, hogy immár volt egy olyan orvosom, aki teljes bizalmamat élvezte, és akivel kedvem szerint mindenről beszélhettem, ami csak foglalkoztatott. Így tartottam fenn magam egy darabig a víz színén, mígnem Dr. D. maga volt olyan belátó, hogy elismerje, erői nem bizonyulnak elegendőnek a feladathoz, melyet magára vállalt, következésképpen hogy valamit tenni kell. Először egy „világkörüli út” és hasonló vállalkozások ötlete jutott az eszébe, aztán viszont Dr. D. valami sokkal kézenfekvőbb dolgot javasolt nekem, nevezetesen egy kúrát Dubois-nál Svájcban, ahová ő maga is elkísérne.

Ha Dr. D. megmaradt volna eredeti tervénél, akkor az én életem teljesen másképp alakult volna. A sors azonban nyilvánvalóan másképp akarta.

Utunk Bécsen keresztül vezetett, ahol körülbelül két hetet akartunk tölteni. Ott Dr. D. találkozott néhány kollégájával, akik felhívták a figyelmét arra, hogy a pszichoanalízis elválaszthatatlan Freud nevéből, és hogy ezért először vele kellene „próbálkoznunk”. Egyetérttem ezzel a javaslattal; Dr. D.-vel együtt már másnap felkerestük Freudot.

Freud külső megjelenése rendkívül megnyerő hatást tett rám. Freud akkor az ötvenes évei közepén járt és szemlátomást a legjobb egészségnek örvendett. Közepes termetű, átlagos testalkatú ember volt. Rövidre nyírt, már megőszült szakáll keretezte ovális arcában azonnal feltűntek nekem okos fekete szemei, melyek fürkészőn tekintettek az emberre, anélkül azonban, hogy ezzel bármilyen rossz érzést keltenének. Freud kifogástalan öltözeke és egyszerű, de magabiztos viselkedése rendszeretire és belső kiegyensúlyozottságra engedett következtetni. Freud viszonya a dolgokhoz, sőt már az a mód is, ahogyan az embert meghallgatta, feltűnően különbözött azon híres kollégáitól, akiket előzőleg alkalmam nyílt megismerni és akiknél, mint már korábban említettem, mindenfajta mélyebb pszichológiai megértést nélkülözni kellett. Így már a Freuddal való első találkozáskor éreztem, hogy egy egészen kiváló személyiséggel van dolgom.

Freud aztán elmagyarázta, hogy esetemet pszichoanalitikus kúrára alkalmasnak találja, hogy azonban pillanatnyilag igen elfoglalt, tehát nem tudna új pácienszt fogadni. Annyiban viszont mégiscsak adódna megoldás, hogy amikor a Cottage-szanatóriumban naponta felkeresi egy nőbetegét, akkor utána ott tudna kezelni engem, ha egyetérttek azaz, hogy pár hétre beköltözzem a Cottage-szanatóriumba.

Emlékszem, hogy ez a javaslat meghökkentett bennünket és már azt fontolgattuk, hogy Svájc felé folytassuk utunkat. A hatás azonban, melyet Freud tett rám, annyira kedvező volt, hogy rábeszéltem Dr. D.-t Freud javaslatának elfogadására. Így aztán beköltöztem a Cottage-szanatóriumba, ahol a délutáni órákban Freud naponta eljött hozzám. Már az első órák után az volt az érzésem, hogy végre megtaláltam, amit oly sokáig kerestem.

Számomra valósággal megvilágosodást jelentett, amikor alapítója szájából hallhattam az emberi psziché számomra teljesen új tanának alapvető gondolatait. Itt tényleg a lelki folyamatoknak merőben új felfogásáról volt szó, melynek semmi köze nem volt ahhoz az iskolás pszichológiához, amelyet a könyvekből ismertem és amellyel semmit nem tudtam kezdeni. Azonnal megértettem, hogy Freudnak az emberi lélek eleddig nem kutatott területét sikerült felfedeznie, és hogy ha az ember ezen az ösvényen követi őt, akkor egy teljesen új világ tárul fel számára.

A „klasszikus” pszichiátria hibája éppen az volt, hogy a tudattalannak és mechanizmusának sajátos törvényeit nem ismervén, mindent a szomatikusból, a testből vezetett le. E téves nézet további következményeképpen túl éles határvonalat húzott „beteg” és „egészséges” közé. Minden, amit egy neurotikus tett, az e felfogás szerint eleve „beteges” volt. Ha például beleszeretett egy lányba vagy asszonyba, akkor azt „mániás” állapotként vagy pedig „kényszerként” értelmezték. Freud számára ellenben nagyon is elképzelhető volt, hogy bizonyos körülmények között az „áttörés a nőhöz” a beteg „legnagyszerűbb teljesítményének”, élni akarása bizonyítékának és önmagából építkező gyógyulási kísérletnek tekinthető.

Ez már abból következett, hogy a pszichoanalízis felfogása szerint „beteg” és „egészséges” között nincs éles határ, és hogy az egészséges embereknél is a tudattalan szféra a döntő, amit ők mindazonáltal nem akarnak tudomásul venni. Mert ez gátolná cselekvéseiket, amiért egyúttal arra törekednek, hogy racionalizálások és minden lehetséges fogás révén bebizonyítsák maguknak, hogy gondolatmeneteik és elhatározásaik tisztán ésszerűek és ezért egyszersmind teljes értékűek is. Noha Freud bizonyára nem becsülte alá a kóros elemeket pácienseiben, mégis mindig arra törekedett, hogy a betegség salakjától megtisztítva az egészségeset támogassa és gyamolítsa. Bizonyára nem kell hangsúlyozni, hogy a két elemnek e szétválasztása a beleélőképesség igen nagy mértékét követeli meg, és a lélekgyógyász legnehezebb feladatai közé tartozik. Élénken el lehet képzelni, milyen megkönnyebbülést éreztem, amikor aztán Freud különféle kérdéseket tett fel nekem a gyerekkoromról, a szülői

házban honoló viszonyokról, stb., a legnagyobb figyelemmel hallgatott meg, és olykor elejtett egy megjegyzést, amely arról tanúskodott, hogy mindazt, amit addig átéltem, a legteljesebb megértéssel fogadja.

„Ön a betegsége okát mostanáig az éjjeliedényében kereste”, jegyezte meg Freud igen találóan, azokra a fizikai kezelési módszerekre célozva, amelyeknek addig alávettem magam. Amikor gyermeki töprengéseimről meséltem Freudnak, úgy vélekedett, hogy „csak egy gyerek tud ilyen logikusan gondolkodni”. És ugyanebben az összefüggésben egyszer „elsőrangú gondolkodónak” nevezett, ami nem csekély büszkeséggel töltött el, kivált, mivel gyermekéveimben állandóan rivalizáltam a nővéremmel, aki két és fél évvel idősebb és nálam különb volt, akivel azonban aztán később nagyon jól megértettük egymást.

Az új ismeretek, az a tudat, hogy bizonyos tekintetben „felfedeztem” Freudot, és az a remény, hogy újra egészséges leszek, állapotom gyors javulását eredményezte. Ekkor azonban Freud óvott a túlságosan nagy optimizmustól, mivel, ahogy azt ő igen helyesen előre látta, az ellenállások és az azokkal kapcsolatos nehézségek csak ez után várhatók. Amikor a megállapodásunkban kikötött idő letelt, visszatértem a panziómba, és attól kezdve Freud lakásán folytatódhatott az analízis.

Kezdetől fogva az volt az érzésem, hogy Freudnak különleges képessége van ahhoz, hogy mindenben betartsa a helyes mértéket. Freud jellemének ezt a vonását a IX. kerületi Berggassében található otthonában is megfigyelhettem.

Mintha csak ma lett volna, most is úgy emlékszem Freud két dolgozószobájára, melyek között az ajtó mindig nyitva volt, s amelyeknek ablakai egy kis udvarra néztek, ahol moccanatlan béke uralkodott. Már ez a két helyiség óhatatlanul meglepetést keltett az emberben, mivel semmi sem hasonlítottak egy orvosi rendelőre, hanem sokkal inkább emlékeztettek egy régészeti kabinetre. Itt az ember ugyanis mindenféle szobrocskát és egyéb meglehetősen sajátos tárgyakat fedezett fel, amelyekről azonban mindenki, még egy laikus is, nyomban tudhatta, hogy azok az ókori Egyiptom rég letűnt korszakaiból származó régészeti leletek. Itt ott a falakon is kőlapok voltak láthatók, amelyek ugyanezen korszakból való jeleneteket ábrázoltak. Néhány zöldnövény élénkítette a két helyiséget, és függönyök meg szőnyegek kölcsönöztek nekik meghitt jelleget. Így minden hozzájárult ahhoz, hogy itt az ember a modern élet rohanásától távol és a mindennapok gondjaitól megvédve érezhesse magát. Maga Freud úgy értelmezte a régészet iránti vonzalmát, hogy a pszichoanalitikusnak, hasonlóképp, mint az ásatásokon dolgozó archeológus-

nak, páciense pszichéjének számos rétegét kell feltárnia, mielőtt a legértékesebbhez, ám egyszerismind a legmélyebben elrejtetthez eljuthatna.

A rá váró rengeteg elvégzendő munka közepette Freudnak természetesen a lehető legszigorúbban kellett beosztania az idejét. Orvosi praxiáját már kora reggel megkezdte, s az, ha az étkezésektől és egy röpké sétától eltekintünk, egész nap tartott, úgyhogy szinte bámulatba ejtő, ennek ellenére hogyan talált Freud lehetőséget arra, hogy ilyen mértékben tudományos és írói tevékenységének tudja szentelni magát. Ezen felül még minden évben nyár végén hosszabb pihenésre is elutazott, ami körülbelül két és fél hónapig tartott.

Ehelyütt most nem bocsátkoznék bele a Freudnál végzett kúrám minden fázisának részletes ismertetésébe. Csak annyit mondhatok, hogy az analízisben Freudnál nem annyira páciensnek, hanem sokkal inkább – szinte azt mondhatnánk – munkatársnak, egy tapasztalt természetű fiatalabb kollégájának éreztem magam, aki egy épp csak frissen felfedezett terra incognita felderítésére készül. Ez az új kutatási terület az analízisben annak a tudattalannak a szférája, amely felett a neurotikus elveszítette uralmát, amit vissza szeretne nyerni.

Az „együtműködés” ezen érzéséhez az a körülmény is hozzájárult, hogy Freud elismeréssel adózott a pszichoanalízis iránti érzékemnek, sőt egyszer azt mondta, jó volna, ha minden tanítványa olyan pontosan értené tanainak lényegét, mint én. Arról már esett szó, milyen nehéz megbarátkoznia egy egészségesnek Freud elméleteivel, mivel azok sérítik a hiúságát. Másként áll a helyzet a neurotikussal. Az a tudattalamban rejtőző ösztönöknek és azok céljainak erejét először úgyszólván a saját bőrén érzékeli, másodszer pedig, ha már pszichoanalitikus kúrának veti alá magát, akkor azzal elismeri, hogy saját erejéből nem képes megbirkózni saját magával.

Van azonban még egy fajtája az embereknek, akik számára minden elméleti ismeret, így a pszichoanalízis nyújtotta tudás is befogadható. Ezek olyan emberek, akiknél a gyakran „makulátlan értelem” mintha egyszerűen le volna metszve az ösztönerőktől.¹ Az ilyen emberek képesek arra,

¹ A Farkasemberről írt esettanulmányában Freud a következőképpen fogalmaz: „Makulátlan értelmét mintha lemetszették volna azoktól az ösztönerőktől, amelyek viselkedését a számára megmaradt kis élettéren belül uralták.” (Berényi Gábor fordítása). *Egy kisgyermekkorú neurózis története [„A Farkasember”] 1918 [1914]*, in: *A Farkasember. Klinikai esettanulmányok II.* 84., Filum, Budapest, 1998.

hogy mindent a végső konzekvenciáig végiggondoljanak, azonban az abból adódó következtetéseket nem alkalmazzák saját magatartásukra. Ezt a figyelemreméltó sajátosságot Freud említi egyik értekezésében, azonban közelebről nem bocsátkozik bele a témába. Ez az emberi lélek sötét területe, mégis azt hiszem, magyarázata abban keresendő, hogy az ilyen embereknél a „tárgymegszállás” túlságosan a tudattalan befolyása alatt áll. Ők nem a valóságos tárgyat hajszolják, hanem a fantáziaszüleményt, noha tudják, ezáltal miféle veszélyek fenyegetik őket a valóság részéről. Ők azonban megoldhatatlan probléma előtt állnak: vagy kikapcsolják az örömevet és úgy cselekszenek, ahogy az értelmük diktálja, vagy pedig azt teszik, amire érzéseik készítetik őket. Így aztán mindig rendkívül ésszerűen beszélnek és mindig ésszerűtlenül cselekszenek.

A modern művészetben megjelenő primitivizmus és a filozófiai egzisztencializmus ugyancsak az érzelmi elemet hangsúlyozza az értelem-szerűvel szemben. És amikor Jean-Jacques Rousseau azt mondja: „la prévoyance, la prévoyance, voilà la source de toutes mes souffrances” [a jövőbe látás, a jövőbe látás, íme minden szenvedésem forrása], akkor tudatosan foglal állást a valóságelvvvel szemben. Freud azonban bizonyára az emberiség kulturális fejlődésének káros kísérőjelenségeként fogja fel az elfojtást, amely ellen küzd, magát a kultúrát viszont helyesli. Úgy gondolja, hogy a kultúra fejlődése a valóságelv kíméletlen kényszere alatt egy célszerű későbbi ösztönkielégülés javára a közvetlen ösztönkielégülésről való lemondás révén megy végbe. Minél inkább sikerül az analízis során leépíteni az ellenállásokat és tudatosá tenni az elfojtott tartalmakat, annál fogékonyabbá válik a páciens az orvos befolyására. Ez pedig azt eredményezi, hogy újból különböző érdeklődések élednek fel benne, és ismét kapcsolatokat kezd kiépíteni a külvilággal. Freud maga úgy vélte, hogy súlyos neurózisok esetében a kúra egyúttal a beteg nevelése is, és azt hiszem, aligha kell hangsúlyoznom, hogy Freud a legtapintatosabb módon végezte ezt a nevelő tevékenységet, és hogy a pácienseire gyakorolt tisztán emberi hatása, már pusztán kiváló személyisége okán is különlegesen jelentős és tartós volt. Már Freud megfogalmazásai is kivételes élvezetet jelentettek az embernek, ezek mindig beletaláltak a dolog lényegébe, és azt a legtömörebben fejezték ki. Egyenesen bámulatra méltó volt Freud emlékezőtehetsége, mindig mindent fejben tartott, észrevette a legapróbb részleteket is és – mondjuk a családi viszonyokat vagy hasonlókát – soha nem keverte össze.

Azonban mint az életben mindennek, orvos és páciens túl bensőséges kapcsolatának is megvannak a maga árnyoldalai. Maga Freud is úgy

gondolta, hogy ha a köztük kialakult baráti kapcsolat átlép egy bizonyos határt, akkor ez a kezelés szempontjából hátrányos hatású lehet. Ez könnyen belátható is: egyrészt fennáll az a veszély, hogy az orvos túl elnézővé és engedékennyé válik a pácienssel szemben, másrészt viszont az utóbbi ellenállásai növekednek az orvosra mint apapótlékra irányuló áttételben. Jóllehet Freud lényéből fakadóan minden személyeset a háttérbe szorított, és szüntelenül arra törekedett, hogy a lehető legtárgyszerűbb legyen, személyiségének vonzereje mégis túlságosan nagy volt, semhogy némi veszélyt ne jelentett volna.

Az analízis nagyon sok időt igényel; ezért egy nem túl tehetős ember csak nagy nehézségek árán tud élni vele. „Bevezettük”, mondta nekem egyszer Freud, „hogymindig van egy olyan betegünk, akit ingyen kezelünk”. Aztán hozzátette, hogy egy ilyen kezelés gyakran nagyobb ellenállásokkal jár együtt, mint egy fizetett kúra, mert ezekben az esetekben különösen erősen jelentkeznek és gátlóan hatnak a hála érzései. Én magam is ismerek egy esetet, amikor is Freud egy vagyonát veszített páciensét hónapokon keresztül ingyen kezelte és anyagilag is támogatta.²

A pszichoanalitikus kúra alatt, amely hosszabb ideig tart, a páciensnek gyakran adódik alkalma arra, hogy a legkülönbözőbb dolgokról beszéljen az orvossal. Így például Freud egyszer elmesélte nekem, hogyan alakult ki a „pszichoanalitikus szituáció”. Ennek közismerten az a lényege, hogy a páciens egy díványon fekszik, miközben az analitikus mögötte, a dívány mellett foglal helyet, úgy, hogy az analitikust az analizálandó nem látja. Freud, ahogy elmesélte, eredetileg a másik oldalon ült a dívány mellett, úgy, hogy az analitikus és az analizálandó láthatták egymást. Ezt a helyzetet kihasználva egyszer egy nőbeteg minden lehetséges – vagy, jobban mondva, minden lehetetlen csábítási kísérlettel megpróbálkozott. Hogy az ehhez hasonló eseteket egyszer s mindenkorra ki lehessen zárni, Freud erről a helyről átült a szemközti oldalra.

² Visszaemlékezéseiben (*Erinnerungen 1919–1938*) a Farkasember felidézi az 1920-as évet, amikor négy hónapos utóanalízisét befejezte Freudnál: „Anyagi helyzetünk időközben olyan rosszra fordult, hogy talán már a lakbért sem lettünk volna képesek kifizetni, ha Freud professzor, akinek voltak angol páciensei, időről időre nem lát el pár angol fonttal.” Egy kérdésemre felelve 1970. szeptember 14-én kelt levelében a következőt írta nekem a Farkasember: „Utóanalízisemre 1919-ben nem az én kérésemre, hanem Freud professzor személyes kívánságára került sor. Amikor tudattam vele, hogy ezt a kezelést nem tudom megfizetni, készségét fejezte ki, hogy ingyen kezeljen engem.” (M.G.)

Nem nélkülöz némi iróniát Freudnak az az elbeszélése, hogyan kereste fel egyszer a rendelésén egy apró jelentéktelen ember, aki súlyos melankóliára panaszkodott. Amikor Freud a foglalkozása iránt érdeklődött, kiderült, hogy az illető Eisenbach, az időközben elhunyt, akkor legnevesebb bécsi komikus volt.

Amikor egyszer egy lelki folyamatot – már nem emlékszem, melyikről volt szó – a szokás hatalmával akartam magyarázni, Freud nem fogadta el ezt a magyarázatot. Úgy vélte: „Azt hiszi, hogy egy anya, aki a nyílt tengeren hánykódó fiáért aggódik, és aki minden este annak mielőbbi hazatéréséért imádkozik, megszokásból ugyanazt az imát fogja elmondani továbbra is, amikor a fia már hazatért?” Nagyon jól megértettem Freudnak ezt a reakcióját, mivel amikor még olyan keveset lehetett tudni az ember valóságos ösztönéletéről, nagyon sok mindent tévesen a „megszokás” számlájára írták. Freud aztán később annyiban korlátozta az örömet, hogy feltételezett egy ettől független ismétlési kényszert is. Ez úgyszólván egy lelki tehetetlenségi törvény, ez a minden élőlényben meglévő késztetés a nyugalomra, melynek végső célja lényegében a halál. Így jutott el Freud az Erósszal ellentétes „halálösztön” meglétének feltételezéséhez. A *Túl az örömen* (Jenseits des Lustprinzips) című tanulmányában foglalkozik ezzel a kérdéssel, ott azonban nem tesz említést a megszokásról. Kézenfekvő azonban, hogy ezt is egyfajta ismétlési kényszerre vezesse vissza az ember. Így Freud annak idején tett kijelentése úgy értelmezhető, hogy a megszokás jelentőségét nem szabad túlbecsülni, mivel csak akkor lép fel egyfajta ismétlési kényszerként, ha ezt a pszichikai automatizmust a belső és külső körülmények támogatják, és semmilyen erősebb impulzus nem hat ellene.

Minthogy akkor a pszichoanalízis bizonyos értelemben „Sturm und Drang”-időszaka még nem zárult le, Freud gyakran tért vissza erre a témára. Freud felfogása, egész tana annyira újszerű volt, hogy először mindenfelé óhatatlanul a leghevesebb ellenállásba ütközött. Kezdetben még azt sem tartották szükségesnek, hogy szembeszegüljenek a pszichoanalízissel, egész egyszerűen nem vettek tudomást róla. Hosszabb távon azonban természetesen nem lehetett teljesen figyelmen kívül hagyni. Ekkor a pszichoanalízist és annak megalapítóját, Freudot minden oldalról a leghevesebb támadások érték. Az erkölcsprédikátorok azért utasították el, mert túlságosan nagy jelentőséget tulajdonít a szexualitásnak, a hivatalos orvostudomány pedig mint „tudománytalant” vetette el. Freud egyszer azt mondta nekem, hogy ezeket az ellenségeskedéseket jóval többre tartja az agyonhallgatásnál. Hiszen ezzel elisme-

rik, hogy komoly ellenféllel van dolguk, akivel vitába kell szállni. Freud egyébként nem vette igazán komolyan a moralisták felháborodását; egyszer nevetve számolt be arról, hogy egy gyűlés, amelyen először mint „erkölcstelent” élesen támadták a pszichoanalízist, azzal fejeződött be, hogy a jelenlevők a legilletlenebb vicceket mesélték egymásnak.

Ezek a támadások egyébként azzal a következménnyel is jártak, hogy Freud kötelezve érezte magát arra, hogy a legnagyobb fokú objektivitással járjon el, és végkövetkeztetéseiből a legmesszebbmenőig kiiktasson minden érzelmi és szubjektív elemet. Tudvalevőleg soha nem riadt vissza attól sem, hogy amennyiben gyakorlati munkája, tehát megfigyelés és tapasztalat alapján úgy ítélte meg, felülbírálja elméleti konstrukcióit. Igazolásául arra hivatkozhatott, hogy még egy olyan egzakt természettudomány sem jár el másként, mint a fizika, amely elméleti nézeteit mindig hozzáigazítja az empirikus kutatás aktuális állásához. Ugyanez volt érvényes Freudra is a kúra során végzett aprómunkáját illetően. Ha a beteg ötletei és álmái nem igazolták valamely feltételezését, akkor azt azonnal elejtette.

Családi életéről Freud nagyon ritkán beszélt, ami végül is a pszichoanalitikus kezelésre való tekintettel (áttétel stb.) érthető. Freud feleségével csakúgy, mint három fiával és két lányával olykor a lépcsőházban találkoztam, úgyhogy csak látásból ismertem őket. Legidősebb fiát, Dr. Martin Freudot, aki ügyvéd volt és az üzleti életben tevékenykedett, később közelebről megismertem, ez azonban a Freudnál végzett analízissel semmilyen módon nem függött össze. Mindenesetre az volt a benyomásom, hogy Freud családi élete igen békés és harmonikus. Egyszer egy analitikus óra alatt mondta el nekem Freud, hogy éppen akkor kapta a hírt, hogy kisebbik fia³ síelés közben eltörte a lábát, de hogy szerencsére könnyebb sérülésről van szó, úgyhogy marandó következménytől nem kell tartani. Továbbá ez alkalommal azt is megemlítette, hogy a három fia közül jellemében és habitusában ez a legfiatalabbik hasonlít a leginkább hozzá. A „legkisebb fiáról” Freud aztán később még egy másik alkalommal ismét beszélt nekem. Egy darabig foglalkoztatott a gondolat, hogy festő legyek. Freud lebeszélt ró-

³ Anna Freud megerősíti, hogy Freudnak nem a legfiatalabb, hanem a legidősebb fiát érte a baleset. Ez volt az egyetlen tárgyi tévedés, amelyet e *Visszaemlékezésekben* talált. Ami egyébként erről a legfiatalabb fiúról, az építészről szerepel, szerinte is helytálló. (M. G.)

la, és úgy vélekedett, hogy bizonyára meglennének hozzá a képességeim, azonban ez a hivatás nem elégítene ki engem, mert ugyan nem idegen tőlem a művészek szemlélődő természete, bennem azonban az ész-elvűség (egyszer „dialektikusnak” nevezett engem) dominál. Amellett érvelt, hogy olyan szublimálásra kellene törekednem, amely szellemileg teljesen igénybe vesz. Ebből az alkalomból mesélte el Freud, hogy a legkisebb fia, akiről éppen szó volt, szintén festő akart lenni, ezt a gondolatot azonban később elvetette és végül az építészetet választotta. „Csak akkor döntöttem volna a festészet mellett”, mondta az apjának, „ha vagy nagyon gazdag, vagy pedig teljesen szegény lennék.” Döntését lényegében azzal indokolta, hogy szerinte a festészetet vagy kedvtelenségként, tehát afféle fényűzőképpen művelheti az ember, vagy pedig komolyan kell vennie, akkor viszont arra is kötelezi az embert, hogy valami nagyot hozzon létre; mert ezen a területen „középszerűnek” számítani nem valami felemelő érzés. Meg aztán a szegénység, a háttérben működő „kemény kényszer” nem lebecsülendő hajtóerőt tud jelenteni és különleges teljesítményre sarkallhatja az embert. Freud lelkesen üdvözölte fia ilyen értelmű döntését és érvelését is meggyőzőnek találta.

Freud olyan nagy odaadással viszonyult a pszichoanalízishez, hogy az lényegesen befolyásolta egyéb irányú érdeklődését is. Ami például a festészetet illeti, Freud igen nagyra becsülte a régi mestereket. Mégiscsak fölöttébb behatóan foglalkozott Leonardo da Vinci egyik festményével és írt is róla egy tanulmányt. Nem nehéz belátni, hogy a reneszánsz festői különleges vonzerőt gyakoroltak Freudra, mivel abban a korban mégiscsak az ember állt az általános érdeklődés középpontjában és ezért a festészet tárgyát is az ember képezte. Viszont a táj iránt, így az impresszionisták iránt is csekély érdeklődést mutatott, mint ahogy általában a modern művészetért sem lelkesedett. A zenével Freudnak tulajdonképpen nem volt kapcsolata.

A világirodalom, a várakozásoknak megfelelően, nagymértékben leköötötte Freud érdeklődését. Lelkesedett Dosztojevszkijért, aki mindenki másnál jobb érzékeléssel hatolt be az emberi lélek mélységeibe és fűrkészte ki a tudattalan legrejtettebb rezdüléseit, hogy aztán mindezt művészi módon feldolgozza. Regényében, *A Karamazov testvérekben* Dosztojevszkij mégiscsak az apagyilkosságot, azaz az Ödipusz-komplexust írja meg. Műveiben álmok is felbukkannak. Emlékszem, hogy az egyik analitikus órán Freud pszichoanalitikus szempontból értelmezte Raszkolnyikov egyik álmát. A politikus Dosztojevszkij gyengéjét viszont Freud abban látta, hogy olyan hosszadalmas és fáradságos útra volt

szüksége ahhoz, hogy eljusson későbbi politikai meggyőződéséhez, miközben nála jóval jelentéktelenebb szellemek sokkal gyorsabban, így sokkal kisebb energiaráfordítással jutottak ugyanerre az eredményre. Fiatal korában Dosztojevszkij köztudottan egy titkos szövetség tagja volt, és Szibériába száműzték, ahonnan aztán büntetése letöltése után konzervatív világnézetű emberként tért vissza.

Tolsztojért Freud nem különösebben rajongott. Az a világ, amelyben Tolsztoj élt és amelyet ábrázolt, Freud számára túl idegen volt. Tolsztoj epikus volt és nagyszabású tablókat festett a 19. századi orosz felső tízezer életéből, de pszichológusként nem volt olyan mélyenszántó, mint Dosztojevszkij. Freudnak valószínűleg Tolsztoj éles szexualitás-ellenessége sem lehetett rokonszenves.

Amikor Maupassant iránti különleges vonzódásomról beszéltem Freudnak, a következőt jegyezte meg: „Nem vall rossz ízlésre”. Mint-hogy akkoriban Mirbeau, francia író volt divatban, aki meglehetősen merész témákat pedzegetett, megkérdeztem Freudtól, hogy tetszik ez neki; a válasz határozottan negatív volt.

Freud különleges előszeretettel viseltetett Anatole France iránt. Emlékszem, egyszer hogy mesélt el nekem Anatole France egyik könyvéből egy jelenetet, amely szemlátomást különösen nagy hatással volt rá. Két fontos isten vitatkozik arról, hogy a mitológia istenségeinek seregéből kié lesz a jövő. Ebben a pillanatban elhalad mellettük koldusnak öltözve Krisztus egyik tanítványa, akit a két római alig méltat figyelemre, nem is sejtve, hogy az egy olyan új vallás hirdetője, amely majd a régi isteneket le fogja taszítani helyükről és az egész világon megkezdni dialmenetét.

Freud tökéletesen értette a humoristákat is, például nagy tisztelője volt Wilhelm Buschnak. Egyszer Conan Doyle és az általa teremtett figura, Sherlock Holmes is szóba került közöttünk. Én azt gondoltam, hogy Freud általában elutasítja az efféle könnyed lektűröket, ezért meglepett, hogy ez egyáltalán nincs így, és hogy Freud ezeket az írókat is meglehetősen figyelmesen olvasta. Mivel végeredményben a pszichoanalízisben is közvetett bizonyításra van szükség, hogy rekonstruálni lehessen egy gyerekkori történetet, Freud nyilvánvalóan érdeklődött az efféle irodalom iránt is. Egyébként Conan Doyle (a minden hivatalos hatóságot megelőző amatőr detektív) oly híres hősének szellemi atyja tulajdonképpen nem is Conan Doyle maga volt, hanem senki más, mint Edgar Allan Poe az ő Monsieur Dupin-jével (erről részletesebben lásd Marie Bonaparte rendkívül érdekes pszichoanalitikus művét Poe-ról).

Egy olyan „raisonneur infaillible” [tévedhetetlen gondolkodó] számára, amilyen Poe is volt, kézenfekvő módon adódott, hogy Monsieur Dupin olyan képességgel ruházza fel, hogy az emberi cselekedetek legalaposabb megfigyelése és minden mellékkörülmény tekintetbe vétele révén a leghihetlenebb végkövetkeztetésekhez jusson el. E rendkívüli képességeknek köszönhetően, melyeket Poe „analitikusnak” nevez, sikerül Monsieur Dupinnek, Sherlock Holmes ezen előképének minden részletében rekonstruálni és felderíteni a Morgue utcában történt meglehetősen bonyolult és misztikus bűnesetet.

A politikai kérdések, mondhatni, teljesen hidegen hagyták Freudot. Egy másik szférához tartoztak, a pszichoanalízisnek és Freud hatáskörének területén jócskán kívül estek. Egyébként ebben a vonatkozásban úgy vélem, figyelemre méltó Freud imént említett véleménye Dosztojevszkijről mint politikusról. Amikor az ember ilyesfajta ítéletet alkot, általában abból az aktuális világnézetből szokott kiindulni, amelyet helyesnek tart. Egyesek például úgy vélhetik, hogy a kevésbé jelentős szellemek csak azért jutottak gyorsabban ugyanarra a meggyőződésre, mint Dosztojevszkij, mert anélkül, hogy sokat gondolkodtak volna, kritikátlanul átvették a konzervatív nézeteket. Megint mások pedig, akik az ellenkező politikai felfogást képviselik, azt róhatják fel Dosztojevszkijnek, hogy nem volt elég következetes és szilárd jellemű ahhoz, hogy megmaradjon korábbi forradalmi érzületénél. Azonban mindkét nézet szükségképpen olyan értékítéletet foglal magában, amit Freud nyilvánvalóan el akart kerülni. Innen a pszichikai folyamatokra alkalmazott tisztán természettudományos szemléletmódja, annak a két energiatömegnek az összevetése, melyek ugyanazon effektus előidézéséhez szükségesek. Pontosan itt vannak a pszichoanalízis határai, melyeket Freud nem akart átlépni.

Ehelyütt még egy kérdést szeretnék érinteni, amely ugyancsak egy határterületre vonatkozik. A filozófiában oly vitatott akaratszabadság problémájára gondolok. Mivel a pszichoanalízis a neurotikus betegségnek tüneteit elfojtott képzetekkel, tehát a tudattalanban lejátszódó folyamatokkal hozza okozati összefüggésbe, azt gondolná az ember, hogy az akaratszabadságot szigorúan elveti, következképpen mereven determinista álláspontot foglal el. Ez érhető tetten például Franz Alexander és Hugo Staub *Der Verbrecher und seine Richter* (A bűnöző és bírái) című tanulmányában. Eszerint egy döntés különböző erők eredménye, úgyszólván azok középárányosa. Az ember továbbszóhatné ezt a gondolatot, és akkor kijelenthetné, hogy ezek az erők gyakran el-

lentétes irányba hatnak, és mivel számunkra láthatatlanok, ezért érezzük kauzálisan megalapozatlannak ennek az együtt- illetve egymás ellenében működésnek az eredményét, azaz a döntést is.

Most azonban Freud egyik mondása jut eszembe, mely legalábbis egyfajta „szabad akarat” lehetőségeként fogható fel. Ez Freudnak az a kijelentése, hogy még az sem feltétlenül vezet automatikusan a páciens gyógyulásához, ha az elfojtott tartalom tudatossá válik, tehát még ha egy analízis eredményesnek tekinthető is. Egy ilyen analízis következtében a páciens olyan állapotba kerül – korábban ez egyáltalán nem volt lehetséges számára –, amely lehetőséget ad neki arra, hogy egészségesé válhasson. De hogy aztán valóban azzá is válik-e, az attól függ, hogy igazán kívánja-e a gyógyulást, hogy „akarja”-e. Freud ezt a situációt ahhoz a helyzethez hasonlította, amikor az ember vonatjegyet vált. Ez a jegy csupán csak lehetővé teszi az utazást, pótolni azonban nem pótolja. De hát mi is tulajdonképpen ez a gyógyulni akarás, és közelebből mi determinálja?

Freud viszonya a valláshoz közismert. Szabad szellem, volt és mindenfajta dogmatika ellenfele. Ettől eltekintve hangsúlyozza, hogy vallás és pszichoanalízis között nincs elvi ellentét, és hogy ezért egy vallásos érzületű ember is minden további nélkül lehet a pszichoanalízis híve.

A pszichoanalízis azt tekinti feladatának, hogy az elfojtott képzeteket tudatossá tegye, ez pedig a meglevő ellenállások leküzdését feltételezi. Ennek megfelelően Freud a pszichoanalízis szellemében az ellene irányuló támadásokat is belső ellenállások kifejeződésének tekintette. Valami magától értetődő jelenségeként fogta fel ezeket, mivel végül is ellenőrző instanciánk az elfojtott tudatossá válásával szemben védekezik. Freud ezen azt értette, hogy fejlődése során az emberiségnek háromszor kellett megélnie önszeretetének, azaz nárcizmusának súlyos megbetegedését. Először a felismerés, hogy Földünk nem a világ közép-pontja és hogy nem a Nap kering a Föld körül, hanem éppen fordítva, az kering a Nap körül; aztán Darwin származástana; most pedig, a pszichoanalízis révén, tudatos szféránk detronizálása a tudattalan javára, mely érzelmi életünket, tehát végső soron a dolgokkal szemben tanúsított magatartásunkat határozza meg.

Freudnak ez a beállítottsága természetesen óhatatlanul azt eredményezte, hogy – az alaptétel jegyében: mindent megérteni annyit jelent, mint mindent megbocsátani – azokhoz is békülékenyen viszonyult, akik tanát elutasították. Freudtól minden személyes gyűlölet idegen volt. Köztudott például, hogy Freud és Wagner-Jauregg bécsi pszichiáter kö-

zött feszült volt a kapcsolat; ennek ellenére soha nem észleltem, hogy Freud bármiféle ellenséges érzést táplált volna Wagner-Jauregg iránt. Csupán úgy vélte, hogy hiányzik belőle a mélyebb pszichológiai érzék. Minthogy azonban Wagner-Jauregg érdemei egészen más területhez – a progresszív paralízis szakaszába lépett malária kezeléséhez – kötődnek, így Freudnak ez az ítélete semmiféle törést nem okozott Wagner-Jauregg hírnevében.

(Mellesleg szólván egy jóval későbbi időpontban, amikor Freud már Angliába emigrált, egyszer alkalmam nyílt beszélni Wagner-Jaureggel egy hozzám közel álló esetről. Körülbelül fél évvel a halála előtt történt a dolog; Wagner-Jauregg akkor már aggastyán volt, azonban még meglehetősen jó erőben láttam. Nagyon rokonszenvesnek tűnt számomra. Míg Freud legjellegzetesebb vonása lényének komolysága volt és az, hogy egy meghatározott gondolatkörre összpontosít, Wagner-Jauregg inkább azt a benyomást keltette bennem, hogy egy régi vágású, kedélyes bécsi emberrel van dolgom.)

Az ellenfele személyével szemben tanúsított minden engedékenysége és türelme ellenére Freud annyiban nem ismert engedményt és kompromisszumot, amennyiben olyan dolgokról volt szó, amelyekre vonatkozóan nézete szerint egyszer már helyes ítéletet alakított ki. Hiszen az igazság kutatását tekintette a legfőbb elvnek. Freud az ember gondolkodóképességét és a szellem vívmányait tartotta a legtöbbre; nem az volt számára a fontos, amit az ember tesz, hanem az, amit gondol. Ezzel Freud nyilvánvalóan azt akarta kifejezni, hogy az érzést és gondolkodást mint az elsődlegest, a belőlük fakadó cselekedeteket pedig mint másodlagos minőségeket kell felfognunk. Freudtól ennek ellenére nem volt idegen az „emberi – túlságosan is emberi”. Ez például abból derül ki, hogy Freud egyszer megjegyezte, miszerint az a kielégülés, amelyet a szellemi munka és az e téren elért siker okoz, intenzitásában nem mérhető össze azokkal az örömezzésekkel, amelyeket közvetlen ösztöncélok elérése eredményez. Azokból éppen az élmény közvetlensége hiányzik, éppen az, amit a némiképp nyers, ám találó kifejezés – még nagyon jól emlékszem Freud e szavaira –, a „mooskosul jó” szókapcsolattal jelöl. Freudnak ezen a megjegyzésén átszüremkedett az a tudat, sőt némi melankólia is, hogy a szellemiségért is bizonyos áldozattal kell megfizetni: a közvetlen ösztönkielégülésről való lemondással.

A Freudnál folytatott kúrám befejezése előtt már több héttel gyakran kerültek szóba köztünk azok a veszélyek, amelyek a páciens és az orvos közötti túl szoros kapcsolattal járnak. Ha a páciens „megreked az átté-

telben”, akkor a siker nem lesz tartós, mivel hamarosan megmutatkozik, hogy az eredeti neurózis helyébe egy új lépett. Ebben az összefüggésben Freud úgy vélte, hogy ha egy kúra befejezésekor a páciens szimbolikus cselekedet gyanánt ajándékot ad az orvosnak, az valamelyest hozzájárulhat hálaérzésének és függőségének csökkentéséhez. Ezért elhatároztuk, hogy valami ajándékot adnánk Freudnak emlékébe. Mivel tudtam, hogy Freud különleges érdeklődést tanúsít a régészet iránt, egy „egyiptomi nőt”, egy mitrához hasonló fejfedőt viselő kis nőalakot választottam ajándéknak. Freud az íróasztalára tette a szobrocskát. Amikor két évtizeddel később egy képeslapban megláttam egy fényképet, amely Freudot íróasztalánál ülve ábrázolta, azonnal feltűnt nekem „az én” egyiptomi szobrocskám, amely számomra az analízisemet testesítette meg Freudnál, aki ráadásul egyszer „egy fejezetnyi pszichoanalízisnek” nevezett engem.

A Freudnál végzett kúra befejezése egybeesett az 1914-es nyár közepének világpolitikai szempontból oly mozgalmas időszakával. Kánikulai és füledt vasárnap volt, 1914 június 28., az a súlyos következményekkel terhes nap, amikor meggyilkolták Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökösét és feleségét. Ezen a napon a Práterben sétáltam, és mivel a Freudnál végzett kúrának néhány nap múlva lett volna vége, gondolatban felidéztem a Bécsben töltött elmúlt éveimet. Ebben az időszakban néha olyan erősen léptek fel az ellenállások az áttételben, hogy már kételkedtem abban, hogy eredményesen fejeződhet be az analízisem Freudnál. Immár elmúlt ez az időszak, engem pedig az a boldogító érzés töltött el, hogy a Freudnál átélt minden nehézség ellenére „kitartottam”, és most majd gyógyultan hagyhatom el Bécset. Annak is nagyon örültem, hogy „jövendőbelim”, akit nem sokkal azelőtt mutattam be Freudnak, igen jó benyomást tett rá, és hogy helyeselte választásomat. A jövőt meglehetősen rózsás színben láttam, és ebben a reményteli hangulatban tértem haza sétából. Alig értem be a lakásba, amikor belépett a cseléd lány és átnyújtotta nekem az újság különkiadását, amely a főhercegi pár meggyilkolásáról szólt.

Amikor másnap viszontláttam Freudot, természetesen arról is beszéltünk, ami előző nap történt. Bécsben akkortájt meglehetősen izgatott szerbellenes hangulat uralkodott. Úgy véltem, téves következtetés volna egy egész népet mindenestül elítélni és a nép egészét bármiféle rossz tulajdonságokkal felruházni. Freud szemmel láthatóan nem osztotta ezt a nézetet, mivel úgy nyilatkozott, hogy alighanem vannak olyan népek, amelyeknél bizonyos rossz tulajdonságok jellemzőbben

fordulnak elő. Többek között megjegyezte, hogy ha Ferenc Ferdinánd uralomra jutott volna, akkor biztosan háborúba kerültünk volna Oroszországgal. Freud természetesen nem sejtette, hogy éppen a szarajevói merénylet fogja mozgásba hozni az eseményeket.

Amikor az első világháború után, 1919 tavaszán ismét találkoztam Freuddal és arról kezdtünk beszélni, hogy éppenséggel felfoghatatlan, hogy a huszadik században megtörténhetett egy ilyen tömegmészárlás, Freud közelebbről nem bocsátkozott bele ebbe a gondolatmenetbe, és rezignáltan csak annyit jegyzett meg, hogy „rosszul viszonyulunk” a halálhoz. Az első világháború utáni nagy világpolitikai eseményekkel kapcsolatban Freud inkább kiváráó magatartást tanúsított. Valami olyasmit mondott, hogy egy pszichoanalitikustól mégsem lehet elvárni, hogy ezeket az eseményeket helyesen ítélje meg vagy akár, hogy előre lássa azok további alakulását.

Akkor tudtam meg szintén Freudtól, hogy Jung, akiről mindig a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott, és akit korábban az utódának nevezett, időközben különvált tőle és immár a maga útját járja.

Már beszéltem Freud kiegyensúlyozottságáról és önuralmáról. Freud végül is egy új gondolatvilágot épített fel, amely, minden mástól eltekintve, nagyon sok energiát és kitartást követelt meg. Valósággal bámulatos volt az az akaratereő, amely Freudot jellemezte, jóllehet olykor csaknem a keménység látszatát kölcsönözte neki, mivel ez akkor sem hagyta el, amikor mégoly súlyos sorscsapások érték.

Például 1919–1920 telén Freudot igen fájdalmas veszteség érte idősebbik lánya korai halálával, aki, ahogy hallottam, különösen közel állt hozzá. A tragikus esemény másnapján találkoztam Freuddal. Szokás szerint nyugodtnak és higgadtnak mutatkozott, anélkül, hogy fájdalmát bármi módon elárulta volna.

Amikor Freud néhány évvel később szájüregi daganatban megbetegedett, éppolyan szilárdan viselkedett, mint annak előtte. Műtétnek kellett alávetnie magát, és amikor utána meglátogattam, és hogyléte felől érdeklődtem, úgy tett, mintha mi sem történt volna. „Az ember már csak megöregszik”, mondta, és olyan mozdulatot tett a kezével, amellyel az ember egyébként teljesen lényegtelen dolgokat szokott elintézni. Eközben Freud mint orvos valószínűleg teljesen tisztában volt betegségé komolyságával. Ezt az első műtéti beavatkozást ténylegesen is követte egy második, melynek során Freud szájpadlásának egy részét el kellett távolítani, úgyhogy attól fogva kénytelen volt szájpadlásprotézist viselni. Az valamelyest akadályozta a beszédben, de ezt alig lehetett

észrevenni. Azonban ez a szerencsétlenség sem tudta megtörni és a munkakedvét elvenni. Írói tevékenységének szentelte magát, mint korábban, és orvosi praxisát is tovább folytatta, mindazonáltal ez utóbbit csupán korlátozott időben.

Miután Hitler megszállta Ausztriát, Freud kivándorolt Angliába, ahol aztán a második világháború kezdetekor meghalt.

Úgy tartja a közmondás, hogy „senki sem lehet próféta a saját hazájában”, és ez sajnos Freud esetében is igazolódott. Jóllehet Freud csaknem egész életét Bécsben töltötte, és évtizedeken át itt dolgozott az emberiség számára oly jelentős művén, Ausztriában a pszichoanalízis kevésbé talál visszhangra, mint másutt. Feltehetően a kérdést, vajon miért van ez így? Talán azért, mert történetének utolsó időszakában Ausztria oly sok politikai és gazdasági válságon ment keresztül. De talán az a körülmény is közrejátszik ebben, hogy az osztrákoknak megvan az a szerencsés képességük, hogy sok mindenben viszonylag könnyedén túl tudják tenni magukat, és a franciákhoz hasonlóan inkább a kellemes és derűs oldalát nézik az életnek, amiből az következik, hogy kevésbé szenvednek a kompexusaiktól, és adott esetben könnyebben megbirkóznak velük.

Mindenesetre most, amikor Freud halála óta már eltelt egy évtized, itt volna az ideje, hogy a házban, ahol annak idején lakott a Berggassében, elhelyezzenek egy méltó emléktáblát, melyet arra járván még mindig nélkülöznünk kell.⁴

Schulcz Katalin fordítása

⁴ 1954 május 6-án, több mint két évvel az után, hogy a Farkasember megírta az itt közreadott visszaemlékezését, az Egészségügyi Világszervezet emléktáblát avatott fel a lakás ajtaján (M. G.). 1971-ben Bécs városa is emléklakettet helyezett el a Berggasse 19. bejáratánál, és ezzel a házat történeti szempontból jelentős épületként tüntette ki (a német kiadás szerk.).